

УДК 331.582:63

І. В. Хлівна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

***Анотація.** У статті досліджено трудові ресурси як головну продуктивну силу і трудовий потенціал на селі. Запропоновано шляхи підвищення якості трудового потенціалу в сільській місцевості.*

***Ключові слова:** зайнятість, трудові ресурси, сільське населення.*

***Summary.** This article explores the human resources as the main productive force and employment potential in rural areas. Ways to improve the quality of employment potential in rural areas.*

***Key words:** employment, labor, rural population.*

Постановка проблеми. Ринкові відносини в аграрному секторі економіки зумовили низку проблем, а отже, необхідність їх глибокого дослідження з метою створення дієвих механізмів їх вирішення. Найбільш актуальною для аграрної сфери є проблема формування та ефективного використання трудових ресурсів як одного з найважливіших виробничих ресурсів економіки. Ринкові відносини загострили проблему зайнятості і додали нових, що пов'язані зі структурним перетворенням сільського господарства, ціноутворенням і виникненням нових трудових відносин, обумовлених різноманітністю форм власності.

У такій ситуації дослідження ефективного використання трудових ресурсів стає вкрай актуальним. Сучасні проблеми формування і використання трудових ресурсів села вимагають подальшого теоретичного та практичного вивчення щодо регулювання чисельності сільського населення, зростання кількісних та якісних характеристик трудових ресурсів, з урахуванням таких процесів, як природний рух, міграція, економічна активність населення, рівень зайнятості, рівень продуктивності праці, конкурентоспроможність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі вивчення умов, особливостей, основних

© І. В. Хлівна, 2012

чинників та напрямів ефективного використання трудових ресурсів приділяли і приділяють увагу такі вітчизняні вчені, як: Д. П. Богиня, О. А. Бугуцький, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, Т. А. Заяць, С. М. Злупко, Є. П. Качан, М. А. Козоріз, Г. І. Купалова, Е. М. Лібанова, В. В. Онікієнко, І. Л. Петрова, М. І. Пітюлич, С. М. Писаренко, П. Т. Саблук, У. Я. Садова, Л. К. Семів, Н. М. Суліма, В. К. Терешенко, С. Ю. Трубич, М. В. Шаленко, Л. О. Шепотько, К. І. Якуба та інші. В їх працях викладені важливі аспекти проблем ринкового механізму, формування, розподілу, обміну та використання трудових ресурсів, функціонування ринку праці, управління трудовими ресурсами, соціального захисту громадян. Дослідженню проблем використання трудових ресурсів, ринку праці і зайнятості присвячені також наукові роботи зарубіжних вчених, зокрема Р. П. Колосової, І. С. Маслової, А. Маршалла, А. А. Никифорової, П. Самуельсона, А. Сміта, Л. С. Чижової, І. Фішера.

Вирішення соціально-економічних проблем села, зокрема пошук шляхів зменшення обсягів безробіття, прогнозування та регулювання неформальної зайнятості, нелегальної трудової міграції, нейтралізації негативних економічних та соціальних наслідків безробіття, підвищення ефективності аграрної праці тощо, стали вкрай наболілими. Постає потреба у ґрунтовному вивченні, всебічному аналізі та комплексній оцінці трудових ресурсів на регіональному та локальному рівнях.

Метою статті є дослідження трудових ресурсів на селі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Праця, як доцільна діяльність людини, є основою всякого матеріального виробництва. Вона завжди має матеріальну основу і спрямована на задоволення потреб людини. Носієм праці є трудові ресурси підприємства. Це сукупність фізичних і духовних здібностей людей до праці, так би мовити, трудовий потенціал, ресурс, який завжди має кількісну і якісну характеристики, тобто міру здатності до праці. Трудові ресурси включають усе працездатне населення підприємства (чоловіки віком 16–60 років і жінки віком 16–55 років), працездатних працівників інших підприємств, що мешкають на цій території, непрацездатних у працездатному віці, пенсіонерів, підлітків віком 12–16 років.

Для здійснення процесу виробництва завжди потрібні засоби і предмети праці. Процеси, якими б досконалими вони не були, самі по собі не здатні нічого створити. Виробництво здійснюється тільки за участю живої праці як елемента зв'язку між усіма компонентами виробництва. З розвитком сільськогосподарського виробництва змінюються в кількісному і якісному відношенні і складові частини виробничих процесів. Ці обставини спонукають до постійного корегування співвідношень, підтримки оптимальних пропорцій праці та її за-

собів, як цього вимагають об'єктивні економічні закони. Якісною мірою трудових ресурсів слугує їх професійно-кваліфікаційна характеристика. Її визначають за демографічними факторами (природним приростом, станом здоров'я, рухомістю), потребою виробництва в робочій силі і можливостями задоволення потреб працездатного населення у праці на підприємствах. Сучасні умови виробництва і вимоги життя зумовлюють обов'язкове поєднання цих характеристик робочої сили.

Процес виробництва і плинність часу вимагають постійного відтворення робочої сили, тобто відновлення працездатності і життєвих сил носіїв праці. Скорочення сільськогосподарського виробництва і падіння життєвого рівня спричиняють міграцію найактивнішої і найбільш працездатної вікової групи сільського населення — молоді. А це призводить до суттєвого погіршення демографічної ситуації на селі. Скорочується не тільки приріст сільського населення, а й частка працездатної його групи, зростає частка непрацездатної і малопрацездатної групи. У зв'язку з цим погіршується професійно-кваліфікаційна характеристика трудових ресурсів, гальмуються впровадження у виробництво і раціональне використання нової техніки, прогресивних технологій, сучасних форм організації праці і методів господарювання.

Раціональне використання трудових ресурсів передбачає насамперед забезпечення їх нормальної зайнятості, пропорційний їх розподіл за галузями виробництва і на території, досягнення ними найвищої продуктивності праці. Через нерівномірність сільськогосподарського виробництва, його сезонність, різноманітність умов, рівнів розвитку зайнятості працівників у різних господарствах неоднакова. Різняться вона і в межах окремих груп трудових ресурсів. Зайнятості населення характеризує використання трудових ресурсів. Вона є основою матеріального забезпечення та умовою відтворення робочої сили. Забезпечення раціональної зайнятості — проблема не тільки економічна, а й соціально-політична.

Становлення багатуокладності в економіці, розвиток форм і методів господарювання, скорочення сільськогосподарського виробництва і структурна його зміна спричинилися не тільки до розбалансованості робочих місць і трудових ресурсів. Знизилися рівень інтенсивності праці, її ефективність, використання робочого потенціалу. На підприємствах одночасно мають місце надлишок робочої сили і дефіцит висококваліфікованої праці. Ці обставини особливо негативно позначаються на рівні зайнятості жінок, питома вага праці яких у сільськогосподарському виробництві нині продовжує залишатися досить значною (а останніми роками через негативні явища в економіці країни відбулося зниження рівня механізації виробничих процесів і зростання частки ручної праці) [1].

Разом з тим підвищення зайнятості жінок має і суттєві негативні наслідки. Як свідчать реалії життя, високий рівень зайнятості на виробництві жінок значно погіршує демографічний стан на селі і негативно позначається на здоров'ї дітей. Використання трудових ресурсів у сільськогосподарському виробництві пов'язане з його сезонністю. Оскільки час виробництва сільськогосподарської продукції не збігається з робочим періодом внаслідок дії біологічних законів, на певні проміжки часу виникають зупинки в трудових процесах (за сезонами і місяцями року). Це спонукає визначати індекси сезонної праці (за відношенням кількості відпрацьованого часу за сезон (місяць) до кількості календарного часу за цей період).

Підвищення рівня використання трудових ресурсів за рахунок скорочення сезонності праці — одна з найактуальніших проблем сільськогосподарського виробництва. Досягти цього можна за найбільш повного завантаження працівників у літній період і забезпечення їх зайнятості взимку. Щодо цього виробництво відшуковує доцільне поєднання галузей, культур і сортів рослин, видів і порід тварин з різними робочими періодами, впроваджує нову техніку, вдосконалює технології, впроваджує новітні прогресивні форми і методи праці, а також розвиває мережу промислових і переробних підприємств [2].

Матеріальною основою піднесення сільськогосподарського виробництва, ефективного використання трудових ресурсів як його рушійної сили були і залишаються комплексна механізація та автоматизація виробничих процесів. Підвищення рівня механізації зменшує загальну потребу в робочій силі і, отже, вирівнює сезонність праці, зрізаючи її «пік». При цьому слід враховувати, що використання механізмів у напружені періоди знижує індекс сезонності, а в менш напружені періоди виконання робіт — сприяє зменшенню трудових ресурсів.

Для підвищення рівня механізації виробничих процесів необхідно підвищувати кваліфікацію кадрів механізаторів. Загальновідомо, що між рівнем використання техніки і рівнем кваліфікації механізаторів існує прямий зв'язок. Через падіння сільськогосподарського виробництва, незадовільний стан житлово-побутових умов, низький життєвий рівень сільського населення така рівновага нині порушена. Більш того, починаючи з 1994 р. відбувається вплив кваліфікованої робочої сили із села, що погіршує і без того важкий стан сільськогосподарського виробництва. Швидке піднесення сільського господарства відповідно сучасним вимогам можливе передусім на основі впровадження у виробництво нової техніки, прогресивної технології, електромеханізації трудових процесів, раціональної організації праці [3]. Це, у свою чергу, вимагає докорінного поліпшення загальноосвітнього і професійно-технічного рівня підготовки кадрів механізаторів. У процесі їх навчання, поряд з інже-

нерно-технічними, необхідно включати елементи зооагрономічних, економічних знань, досягнення науки і практики як вітчизняного, так і зарубіжного сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Підвищення кваліфікаційного рівня працівників не тільки сприяє розв'язанню проблеми поширеного відтворення робочої сили на селі, а й зменшує потребу в ній, витісняючи із виробництва некваліфікованих і низькокваліфікованих працівників, створюючи надлишки робочої сили, тобто відбувається зниження зайнятості сільського населення. Усунути або дещо пом'якшити цю проблему можна знову-таки на основі підвищення кваліфікації «зайвих» людей, здійснення профорієнтації та переорієнтації, розвитку паралельних виробництв, поширення сервісних служб, невиробничої сфери тощо. Рушійною мотивацією соціальної потреби людей в отриманні професійної освіти високого рівня виступають умови праці, престиж професії, рівень матеріального стимулювання, інтереси та можливість проявити себе. Орієнтуватись при цьому слід переважно на молодь села, призупинити вплив якої із сільської місцевості можна, створивши для неї нормальні умови життя відповідно сучасним вимогам, вирішивши соціально-економічні та культурно-побутові проблеми на селі.

За умов докорінної перебудови в усіх сферах людської діяльності, становлення ринкових методів господарювання суттєво змінюється характер зв'язку між робочими місцями і трудовими ресурсами. Зростають вимоги до якості робочої сили, її професійної придатності, здоров'я, соціально-психологічного клімату в колективі. Встановлення необхідної рівноваги між цими факторами — процес тривалий, тому досягнення оптимальної зайнятості трудових ресурсів завжди було і залишається одним із найактуальніших питань організації сільськогосподарського виробництва, оскільки воно безпосередньо пов'язане з таким негативним суспільним явищем, як безробіття.

Література

1. Ринок праці та зайнятість населення: проблеми теорії та виклики практики : монографія / В. М. Галицький, Л. Г. Авдєєв, А. В. Алексєєва, О. В. Астахова, С. І. Бандур ; Ін-т підготов. кадрів держ. служби зайнятості України. — К., 2010. — 363 с.
2. Михасюк І. Р. Державне регулювання економіки в умовах глобалізації : монографія / І. Р. Михасюк, З. М. Залога, О. Є. Сухай ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф., акад. АН Вищої школи України І. Р. Михасюка ; ЛНУ імені Івана Франка. — Львів : НВФ «Українські технології», 2010. — 320 с.
3. Транченко Л. В. Формування та регулювання ринку праці на селі: теорія, методологія, практика : монографія / Л. В. Транченко. — Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2012. — 586 с.